

ІСУС ХРИСТОС В ДЕЯКИХ НЕХРИСТІАНСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ТРАДИЦІЯХ

JESUS CHRIST IN OTHER NON-CHRISTIAN RELIGIOUS TRADITIONS

Пасічник О. С.,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри релігієзнавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (Україна, Київ),
e-mail: asdf_asdf_@ukr.net
ORCID 0000-0001-5317-4918

Pasichnyk O. S.,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate
Professor of the Department of Religious Studies
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Ukraine, Kyiv), e-mail: asdf_asdf_@ukr.net
ORCID 0000-0001-5317-4918

Образ Ісуса Христа присутній не тільки в християнстві, але і в деяких інших релігіях. Природно, що цей образ відрізняється від християнського сприйняття Ісуса. Це може бути різко негативний образ (як в іудаїзмі) так і позитивний (пророк – в ісламі, фактично Бог у мормонів). По-перше, християнство, виникаючи на основі іудаїзму, претендує на статус продовження іудейської традиції. Тож іудаїзм мав відреагувати на християнство взагалі і на міф про Ісуса Христа зокрема. Ця реакція відбувалась в ключі обґрунтування позиції, що християнство не є продовженням іудаїзму, тож образ Ісуса Христа зображується в іудейському дискурсі вкрай негативним чином. По-друге, в IV ст. християнство стає державною релігією в Римській імперії, і завдяки адміністративному ресурсу розповсюджується на величезних територіях. Тому коли на цих територіях виникають нові релігії, вони інкорпують образ Ісуса Христа до своєї міфології (інше питання – в якій якості, не обов'язково він може мати божественний статус). Прикладом такого включення може служити іслам, який виникає в VII ст. використовуючи міфологію іудаїзма та християнства. Те ж саме можна сказати щодо нових релігійних рухів, які починають виникати з XIX ст. (Свідки Єгови, Церкву Ісуса Христа Святих Останніх Днів). Потретє, образ Ісуса Христа широко використовується і новітніми релігійними рухами з їх тенденцією до синкретичних концепцій у XX ст. Засновники нових релігійних рухів XX ст. використовували для популяризації своїх вчень широко відомий образ Ісуса Христа, вносячи до нього своє тлумачення.

Ключові слова: Ісус Христос, Іса бен Марьям, Іешуа, іудаїзм, іслам, мормони, Свідки Єгови, пророк, бог.

The image of Jesus Christ is present in many other religions outside of Christianity. Naturally this means His image differs from Christian understanding of Je-

sus, which will be the center of our research - an in-depth look into peculiarities of Jesus Christ's presence in non-Christian religious traditions.

The outlook ranges from starkly negative (as seen in Judaism) to overwhelmingly positive (like the Prophet in Islam or God Himself in Mormonism).

First of all, by springing up on the back of Judaism Christianity claims the status of continuing the former's tradition, which is why Judaism had to respond to Christianity in general & to the myth about Jesus Christ in particular. The image of Christ in judaistic discourse is a fairly negative one - this reaction was seen as a measure to solidify the stance that Christianity is not a continuation of Judaism and its main proponent is not a messiah. For example, "Toledot Yeshu" depicts the titular character as an illegitimate child whose birth is predated by a triple sin: infidelity, violation of abstinence during menstruations as well as other taboos associated with Sabbath.

Secondly, Christianity became a state religion in Roman Empire around IV century, becoming a widespread belief system thanks to administrative resources that allowed it to cover huge territories. This explains the incorporation of Jesus Christ's image into new religions as they appeared on these territories - not necessarily featuring His godly status in their mythology. In Islam (which appeared in VII century and relies on an image of the founder of Christianity) Jesus Christ is present under the name of Isā ibn Maryam; depicted as a penultimate prophet succeeded only by Mohammed and mentioned in Qur'an 25 times, Isā has been raised to Heaven where he'll be awaiting The Day of Judgement to come before Allah along with other prophets and testify against non-believers. Modern religious movements that began to form in XIX century (i.e. Jehovah's Witnesses, The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints) also include Christ's image in their teachings.

Lastly, the image of Jesus Christ is heavily used by new religious movements of XX century due to their leanings into syncretic concepts. The founders of these movements use the most recognisable image of Christ to promote their outlook by bundling it with their own understanding of His teachings.

Keywords: Jesus Christ, Isā ibn Maryam, Yeshu, Judaism, Islam, Mormons, Jehovah's Witnesses, prophet, God.

Образ Ісуса Христа як сакральної особи присутній не тільки в християнстві але і в деяких інших релігійних вченнях. Мета даного дослідження – простежити особливості уявлення про Ісуса Христа в релігійних традиціях, відмінних від християнства, в цьому полягає і новизна. Об'єктом даного дослідження є релігійні традиції, що містять концепцію Ісуса Христа відмінну від християнської, предметом – вчення про Ісуса Христа в цих релігіях. Ми вважаємо важливим встановити відмінності та особливості сприйняття образу Ісуса Христа в релігіях, в яких він присутній, а також – причини широкої розповсюженості цього образу. Посилання на Біблію та Коран

подані у даній статті подані в загальноприйнятому вигляді.

Іудаїзм. Розпочати наш розгляд варто з іудаїзму, адже згідно з християнським міфом, Ісус Христос початково приходив саме в межах іудейської релігії, про що свідчить, наприклад, його ставлення до Закону Мойсея: «Поправді ж кажу вам: доки небо й земля не минеться, ані йота єдина, ані жаден значок із Закону не минеться, аж поки не збудеться все» [Мт. 5:18; також Лк. 16:17]. Втім, логічно, що для іудея неможливо прийняти Ісуса в якості Месії і зберегти при цьому свою релігійну ідентичність (ті іудеї, які визнала Ісуса Месією, стали християнами, тож, вже не можуть розглядатись в якості представників іудаїзму). В цьому контексті варто навести ознаки Месії, які зустрічаються в ТаНаХу (і які не можна застосувати до Ісуса Христа в християнстві), наприклад: «І Він буде судити між людьми, і буде численні народи розсуджувати. І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи свої на серпи. Не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!» [Іс. 2:4]. Як відомо з історії людства, після виникнення християнства кількість війн не лише не зменшилась, а навіть збільшилась, оскільки додалися ще війни за християнську віру (хрестові походи, релігійні війни пов'язані з Реформацією і т.д.). Однак в період розповсюдження християнства міф про Ісуса Христа стає дуже поширеним і іудаїзм повинен був якимось чином відреагувати на нього. Варто зазначити, що в Талмуді про Ісуса Христа розповідається досить невиразно, не можна навіть з впевненістю казати, що у фрагментах, в яких традиційно вбачають засновника християнства, йдеться саме про нього. Прийнято вважати, що Ісус Христос фігурує в Талмуді під різними іменами – Іешуа бен Пандіра (Ісус, син Пандіри), Іешуа га-Ноцрі (Ісус Назорей), або просто Іешу. Цілком можливо, що це насправді були різні діячі, опозиційні до традиційного іудаїзму. Починаючи з IV ст., коли християнство стало державною релігією в Римській імперії, ставлення до фігури Ісуса Христа в іудаїзмі стає більш полемічним. Наслідком цієї полеміки можна вважати можна вважати «Тольдот Іешу» («Родовід Ісуса») – збірку єврейського фольклору II-VI ст., продукт творчості декількох поколінь равинів, що послідовно виробляли іудейську версію життя засновника християнства. Повний текст був невідомим для християн протягом тривалого часу, поки у XIII ст. не було здійснено його переклад на латину. На даний момент відомі три версії тексту. Це версія Іоганна Вагензейля, Віденський рукопис та Страсбурзький рукопис. В цих текстах наявні певні розбіжності, але узагальнено їх зміст виглядає наступним чином. Іешу постає як незаконнароджена особа, причому при його зачатті здійснюється потрійний гріх: порушені подружжя вірність, менструальне

утримання та заборони, пов'язані з суботою. Відповідно, плід такого потрійного гріха несе в собі потрійні вади. Іешу обманом викрадає з Свята Святих Єрусалимського храму таємне ім'я Бога (або правильну вимову цього імені), за допомогою якого починає творити чудеса (таким чином іудейська версія визнає, що Ісус творить чудеса, але приписує їх чаклунству, здобутому нечесним шляхом). Іешу проголошує себе Месією та вимагає поклоніння для себе. Втім, за допомогою старійшин іудейських Іуда оскверняє Іешу під час левітації, він падає і помирає [9]. Природньо, що така версія не сподобалась середньовічним християнам, які відповідали на неї гоніннями. Відповідно іудеї перестали використовувати ідеї, викладені в «Тольдот Іешу» в ідейній полеміці з християнами, щоб зайвий раз не провокувати гоніння (з яким успіхом – це вже інше питання).

Іслам. В ісламі Ісус Христос відомий під іменем Іса бен Мар'ям. Це один з найголовніших пророків, останній перед Мухаммадом, згадується в Корані 25 разів. В Корані він називається також аль-масіх («месія»), Ібн Мар'ям («син Мар'ям»), расул Аллаг («посланець Аллага»), абд Аллаг («раб Аллага»), саліх («праведник»), каліма («слово») Аллага, каул аль-хакк («вислів істини») та ін. Він особливо пов'язаний з Мухаммадом, оскільки пророкував його появу: [61:6] «І коли сказав Іса, син Мар'ям: «О сини Ізраїля! Я — посланець Аллага до вас, який підтверджує те, що було до мене в Таураті, й сповіщає добро звістку про посланця, котрий з'явиться після мене. Ім'я його — Ахмад». А коли цей посланець прийшов із ясними доказами, то сказали вони: «Це — очевидне чаклунство!»» [61:6]. Як і християни, визнають непорочне зачаття Іси: «Воістину, Іса перед Аллагом схожий на Адама — Він створив його з праху, а потім сказав тому: «Будь!» — і він є» [3:59]. Однак, на відміну від християн, які вважають непорочне зачаття ознакою божественості Ісуса, мусульмани з ним не погоджуються. Адама було створено не тільки без участі чоловіка але і без участі жінки, проте це не робить його Богом – стверджують вони. Так само як і в християнстві, в ісламі вважається, що Іса розпочинає проповідь близько 30 років: «Коли сказав Аллаг: «О Ісо, сину Мар'ям! Згадай милість Мою до тебе, коли укріпив Я тебе Духом Святим. І ти говорив із людьми в колісці й у дорослому віці; і коли Я навчив тебе писання й мудрості, Таурату й Інджілю; і коли з дозволу Мого ліпив ти з глини подобу птаха, дихав на неї, і вона ставала птахом із дозволу Мого; і як ти зцілював сліпонародженого й прокаженого з дозволу Мого; і коли воскресав померлих із дозволу Мого; і коли стримав Я синів Ізраїля від тебе, коли ти прийшов до них із ясними знаменнями. І сказали ті, які не вірували з-посеред них: «Воістину, це справжнє

чаклунство!»» [5:110]. В даному уривку можна простежити вплив апокрифічних євангелій дитинства, зокрема епізод про створення та оживлення птахів ясно вказує на це. Згідно з Кораном, у Іси як і у Мухаммада був помічник – рух аль-кудус («святий дух»), який зазвичай ототожнюється з Джибриїлем: «Ми дарували Мусі Писання й слідом за ним направили посланців. Ми дарували Ісі, сину Мар'ям, ясні знамення та підтримали його Духом Святим. Щоразу, коли приходив до вас посланець із тим, що було вам не до душі, ви гордували! Одних ви вважали за брехунів, інших — убивали!» [2:87]. Однак варто підкреслити, що в Корані відкидається християнська ідея Трійці (під якою маються на увазі три божества – Аллаг, Іса та Дух Святий, або Аллаг, Іса та його мати Мар'ям): «О люди! Прийшов до вас Посланець із істиною від Господа вашого. Увіруйте ж задля блага свого! А якщо не увіруєте, то Аллагу належить те, що на небесах і на землі. Аллаг — Всезнаючий, Мудрий. О люди Писання! Не порушуйте релігії вашої та не говоріть про Аллага нічого, крім істини. Адже Месія — Іса, син Мар'ям — лише посланець Аллага та слово Його, донесене до Марії, та дух від Нього. Увіруйте ж в Аллага та посланців Його і не кажіть: «Трійця». Краще для вас утриматись від цього. Воістину, Аллаг — Бог єдиний, пречистий Він від того, щоб мати дитину. Йому належить те, що на небесах, і те, що на землі. Достатньо Аллага як Опікуна!» [4:170/171; також 5:73/77; 116]. Говоритись в Корані і про помічників Іси — апостолів: ««І коли Іса відчув їхню невір'я, то він запитав: «Хто мої помічники на шляху до Аллага?» Відповіли апостоли: «Ми — помічники Аллага! Ми увірували в Аллага! Засвідчи ж те, що ми — віддані Йому! Господи наш! Ми увірували в те, що Ти зіслав. Ми йдемо за посланцем, тож запиши нас разом із тими, які свідчать!»» [3:52/53]. Проте, мабуть, найголовніша відмінність між християнським та мусульманським розумінням Ісуса Христа полягає в тому, що, згідно з Кораном, Іса не був убитий чи розп'ятий: «та за слова їхні: «Воістину, ми вбили Ісу, сина Мар'ям!». Але ж вони не вбили його та не розп'яли, а це лише так здалося їм. Воістину, ті, які сперечаються про нього, перебувають у сумніві, і немає у них знання, а лише йдуть вони за здогадками. Справді, вони не вбивали його. Це Аллаг підніс його до Себе, Аллаг — Великий, Мудрий!» [4:157/158]. Іса був піднесений на небеса до Аллага, де він перебуватиме до Судного дня, коли постане перед Аллагом (як і інші пророки) і буде свідчити проти невірних [про це: 5:109/108; 4:159/157]. Підсумуємо. В Корані (а отже, і в мусульманському віровченні) пророк Іса займає важливе місце серед пророків, але, на відміну від християнського тлумачення образу Ісуса Христа, не має божественного статусу. Його роль (як і роль багатьох інших

пророків) в ісламі – показувати шлях до Бога [3, с. 199-200].

Індуїзм. В теософських, неоіндуїстських та нью-ейджевських колах починаючи з ХХ ст. розповсюджений міф про перебування Ісуса в Індії. Джерелом цього міфу можна вважати «Життєпис Святого Іси», опублікований французькою мовою під назвою «La vie inconnue de Jesus Christ» у 1894 р. Миколою Нотовичем. Микола Нотович, російський мандрівник, журналіст та авантюрист – у 1887 р., перебуваючи в Індії, потрапив у монастир на кордоні з Тибетом (принаймні, він сам про це стверджував) і знайшов там рукопис, який став основою опублікованого ним «Життєпису Святого Іси». Сам текст складається з 14 глав і охоплює період часу від Мосси (Мойсея) і до розп'яття та вознесення Іси (Ісуса) (про життя Іси на Сході йдеться в 4-8 главах). Пізніше дослідники поставили під сумнів як обставини знаходження цього рукопису так і саме його існування.

Коротко про зміст цього тексту (тієї його частини, де йдеться про Ісуса). Коли Іса досяг тринадцятилітнього віку, його батьки вирішили його одружити. У відповідь на це він таємно залишив рідний дім і пішов з купцями до Індії, з метою навчитись тамтешньої мудрості. Приблизно шість років Іса навчався мудрості Вед, шість – буддизму і шість, на зворотньому шляху – зороастризму. Таким чином, згідно з «Життєписом Святого Іси», саме перебуванням в Індії пояснюється відсутність в канонічних євангеліях інформації про життя Ісуса у віці від 12 до 30 років. Вже під час євангельських подій купці, які були знайомі з Ісою в Індії, начебто випадково побачили його на хресті, і записали цю історію.

Однак інформація про існування так званого «Тибетського євангелія» була прохолодно прийнята в дослідницьких колах. Так, відомий релігієзнавець того часу М.Мюллер розкритикував як історію появи цього тексту так і сам текст «Життєпису Святого Іси». Тезово наведемо його основні аргументи:

1. М. Нотович не був у тому монастирі, на який посилається (в той період часу там не було жодного європейця зі зламаною ногою!).

2. Рукопис такої важливості, на який посилається М. Нотович, якби існував, був би обов'язково включений до Кан'юру та Танг'юру – каталогів, де перерахована вся тибетська література.

3. М.Мюллер вважав недостовірним повідомлення М. Нотовича про походження тексту. Яким чином люди, начебто знали Ісу простим учнем в Індії, одразу впізнали в ньому людину, яку було страчено при Понтії Пілаті? – ставить питання відомий релігієзнавець і вважає описаний збіг обставин дуже малоімовірним, практично неможливим [10, р. 515–522].

В ХХ ст. версія про перебування Ісуса Христа в Індії знайшла нових послідовників.

До них можна віднести М.Періха, представників руху нью-ейдж, теософії та так званих «реактивних гуру» [1; 7]. Однак незаперечним на даний момент лишається факт: «Життєпис Святого Ісуса є вкрай сумнівним першоджерелом таких ідей, а оригінальні тексти «Тибетського євангелія» (якщо вони існують) досі не знайдені.

Буддизм. В межах буддизму існують точки зору про Ісуса як бодхісатву. Про це, наприклад, говорить Далай-лама XIV [11]. Однак тут варто зауважити наступне. По-перше, попри розповсюджену думку, Далай-лама не є главою буддистів всього світу (таким собі аналогом Папи Римського в буддизмі), тож його слова не можуть вважатись аналогом догмату в католицизмі. По-друге, для буддистського світогляду взагалі характерна толерантність до діячів інших релігій, які проголошують істини, схожі з істинами буддизму.

Свідки Єгови. Свідки Єгови, конфесія, що відокремилась від християнства у XIX ст., має яскраво виражене антиринітарне уявлення про Ісуса Христа. Як справедливо зазначає Б. Мецгер щодо христології Свідків Єгови, вона є сучасною формою аріанства. Згідно з вченням цієї конфесії, Ісус Христос до земного втілення був духовним творінням з ім'ям Михаїл, першим творінням Бога, через якого було сотворено все інше. Після втілення на Землі Ісус стає досконалою людською істотою (як Адам до гріхопадіння). В якості нагороди за жертвність Бог наділяє його божественною природою. Відповідно, ніколи за час свого існування, згідно зі вченням Свідків Єгови, Ісус Христос не був рівним Богу [5, с. 65-85].

Мормони. Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів, віруючі якої відомі під назвою «мормони», в цілому дотримується євангельського погляду на особистість Ісуса Христа, маючи при цьому деякі істотні відмінності у тлумаченні і доповненнях. Так, згідно з віровченням мормонів, Ісус Христос був першим з духовних дітей, породжених Богом на небесах, він спокутував всіх людей (через страждання і смерть на хресті), саме через нього Отець Небесний забезпечив шлях, завдяки якому люди можуть повернутись до Бога. Саме Ісус Христос (під керівництвом Отця) створив Землю. Його земне життя було досконалим, і саме воно має бути взірцем для людей в любові до Бога та ближніх. Воскресінням своїм Ісус Христос переміг смерть, і завдяки цьому всі отримають дар воскресіння. Після ж воскресіння він являвся не тільки апостолам в Палестині, а й своїм учням на Американському континенті.

Отже, підсумуємо. Образ Ісуса Христа присутній не тільки в християнстві, але і в деяких інших релігіях. Природньо, що цей образ відрізняється від християнського Ісуса. Це може бути різко негативний образ (як в іуда-

їзмі) так і позитивний (пророк – в ісламі або фактично Бог у мормонів). Якщо говорити про причини такої розповсюдженості образу Ісуса Христа серед інших релігій, то слід зазначити наступне. По-перше, християнство, виникаючи на основі іудаїзму, претендує на статус продовження іудейської традиції. Тож іудаїзм мав відреагувати на християнство взагалі і на міф про Ісуса Христа. Звісно ця реакція відбувалась в ключі обґрунтування позиції, що християнство не є продовженням іудаїзму, тож образ Ісуса Христа зображується в іудейському дискурсі вкрай негативним чином. По-друге, в IV ст. християнство стає державною релігією в Римській імперії, і завдяки адміністративному ресурсу розповсюджується на величезних територіях. Тому коли на цих територіях виникають нові релігії, вони інкорпорують образ Ісуса Христа до своєї міфології (інше питання – в якій якості, не обов'язково він може мати божественний статус). Прикладом такого включення може служити іслам, який виникає в VII ст. використовуючи міфологію іудаїзму та християнства. Те ж саме можна сказати щодо нових релігійних рухів, які починають виникати з XIX ст. (в якості прикладів ми розглядали Свідків Єгови та Церкву Ісуса Христа Святих Останніх Днів). По-третє, образ Ісуса Христа широко використовується і новітніми релігійними рухами з їх тенденцією до синкретичних концепцій у XX ст. Засновники нових релігійних рухів XX ст. використовували для популяризації своїх вчень широко відомий образ Ісуса Христа, вносячи до нього своє тлумачення.

Список використаних джерел

1. Альбедиль М. Ф., 2013, Индия: беспредельная мудрость, Издательство «Новый Акрополь», Москва.
2. Біблія, 2003. Київ.
3. Ісмагілов С. В., Козловський І. А., Халіков Р. Х., Якубович М. М., 2021, Ислам: Энциклопедичний словник, Бібліотека ісламознавства, 2021, Київ.
4. Коран. Переклад смислів українською мовою, 2017, ДУМУ «УММА», Київ.
5. Мецгер Б., 1953, Свидетели Иеговы и Иисус Христос: Библийская и теологическая оценка.
6. Митрохин Л. В., 1990, Кашмирские легенды об Иисусе Христе, Знание, Москва.
7. Сатья Саи Баба, 2005, Саи и Иса. Иисус Христос. Воскресение в Индии, Фирма Коста, Санкт-Петербург.
8. Терентьев А. А., 2005, Да не был Иисус в Индии, Буддизм России, - №35, с. 190-191.
9. Тольдот Иешу, Иисус Христос в документах истории, 2001, Алтейя, Санкт-Петербург, с. 265-297.
10. Müller F. M., 1894, The alleged sojourn of Christ in India, The Nineteenth Century, No.36, p. 515–522.
11. James A., 2001, Beverley. Hollywood's Idol, Christianity Today, 11 June.

References

1. Albedyl M. F., 2013, Yndyia: bespredelnaia mudrost, Yzdatelstvo «Novyi Akropol», Moskva.
2. Bible, 2003. Kyiv.
3. Ismahilov S. V., Kozlovskiy I. A., Khalikov R. Kh., Yakubovych M. M., 2021, Islam: Entsyklopedychnyi slovnyk, Biblioteka islamoznavstva, 2021, Kyiv.
4. Koran. Pereklad smysliv ukrainskoiu movoiu, 2017, DUMU «UMMA», Kyiv.
5. Metsher B., 1953, Svydetely Yehovy u Yysus Khrystos: Bybleiskaia y teolohycheskaia otsenka.
6. Mytrokhyn L. V., 1990, Kashmyrskye lehendy ob Yysuse Khryste, Znanye, Moskva.
7. Satia Say Baba, 2005, Say y Ysa. Yysus Khrystos. Voskresenye v Yndyy, Fyrma Kosta, Sankt-Peterburh.
8. Terentev A. A., 2005, Da ne byl Yysus v Yndyy, Buddyzm Rossyy, - №35, s. 190-191.
9. Toldot Yeshu, Yysus Khrystos v dokumentakh ystoryy, 2001, Alteia, Sankt-Peterburh, s. 265-297.
10. Müller F. M., 1894, The alleged sojourn of Christ in India, The Nineteenth Century, No.36, p. 515–522.
11. James A., 2001, Beverley. Hollywood's Idol, Christianity Today, 11 june.